

© Joanna Furgalińska

tor = bramka **fuzbal** = piłka nożna **bajtel** = małe dziecko **wyrzycować** = przygotować

Gwara dziedzictwem kulturowym Ślązaków

Materiały edukacyjne z zakresu dziedzictwa kulturowego

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

Autorka

Katarzyna Myrcik

Praca wyróżniona w organizowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa konkursie na opracowanie materiałów edukacyjnych dla szkół w zakresie dziedzictwa kulturowego.

Konkurs miał na celu zwiększenie efektywności systemu upowszechniania wiedzy o dziedzictwie i jego wartości, a także kreowanie w młodym pokoleniu przekonania o znaczeniu dziedzictwa kulturowego dla integralnego rozwoju człowieka poprzez tworzenie użytecznych i zgodnych z dobrymi praktykami nowoczesnej edukacji materiałów dydaktycznych.

Przedmiotem konkursu było opracowanie materiałów edukacyjnych przeznaczonych do wykorzystania przez nauczycieli, edukatorów lub opiekunów w pracy z dziećmi i młodzieżą podczas zajęć dydaktycznych w przedszkolach, szkołach podstawowych, a także w liceach, technikach, szkołach branżowych i policealnych.

Gwara dziedzictwem kulturowym Ślązaków

Scenariusz lekcji języka polskiego

Przedmiot: język polski.

Czas: 3 godziny lekcyjne.

Grupa wiekowa: szkoła ponadpodstawowa (klasa trzecia – 17-18 lat).

CEL GŁÓWNY:

Wzmacnianie poczucia tożsamości kulturowej.

CELE OPERACYJNE LEKCJI:

Po lekcji uczeń:

- zna pojęcia gwary, dialektu, języka, stylizacji gwarowej (dialektyzacji),
- potrafi wskazać cechy odróżniające gwarę górnośląską od opolskiej i cieszyńskiej,
- posługuje się internetowym słownikiem gwary śląskiej,
- potrafi przetłumaczyć tekst gwarowy na język polski oraz tekst literacki na gwarę,
- korzysta z internetowego słownika gwary śląskiej.

METODY KSZTAŁCENIA:

- praca zespołowa,
- praca w parach (ćwiczenia językowe, praca z mapą, konstruowanie definicji),
- odgrywanie ról,
- dyskusja,
- gra dydaktyczna.

FORMY PRACY:

- indywidualna,
- zbiorowa,
- grupowa.

ŚRODKI DYDAKTYCZNE:

- internetowa mapa dialektów,
- nagrania audio opublikowane na stronie UW
<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow>,
- obrazki,
- kartki z wyrazami gwarowymi,
- kostki do gry Story Cubes,
- film animowany (rzutnik lub tablica multimedialna).

POWIĄZANIE Z PODSTAWĄ PROGRAMOWĄ:

II 2.6); II 3.5); IV 8.

PRZYGOTOWANIE DO LEKCJI:

- nauczyciel przygotowuje kartki z wyrazami gwarowymi, teksty literackie zawierające przykłady stylizacji gwarowej, rzutnik lub tablicę multimedialną,
- uczniowie przygotowują się do ostatniej lekcji z cyklu – zbierają argumenty dotyczące zasadności dokonywania tłumaczeń tekstów literackich na regionalne odmiany języka.

PRZEBIEG LEKCJI:

A. CZĘŚĆ WPROWADZAJĄCA

I. Omówienie obrazka.

<https://gryfnie.com/wp-content/uploads/2013/07/achim-godej-joanna-furgalin-ska-2-726x557.jpg>

– Uczniowie dzielą się swoimi przemyśleniami, zastanawiają się, co będzie tematem lekcji.

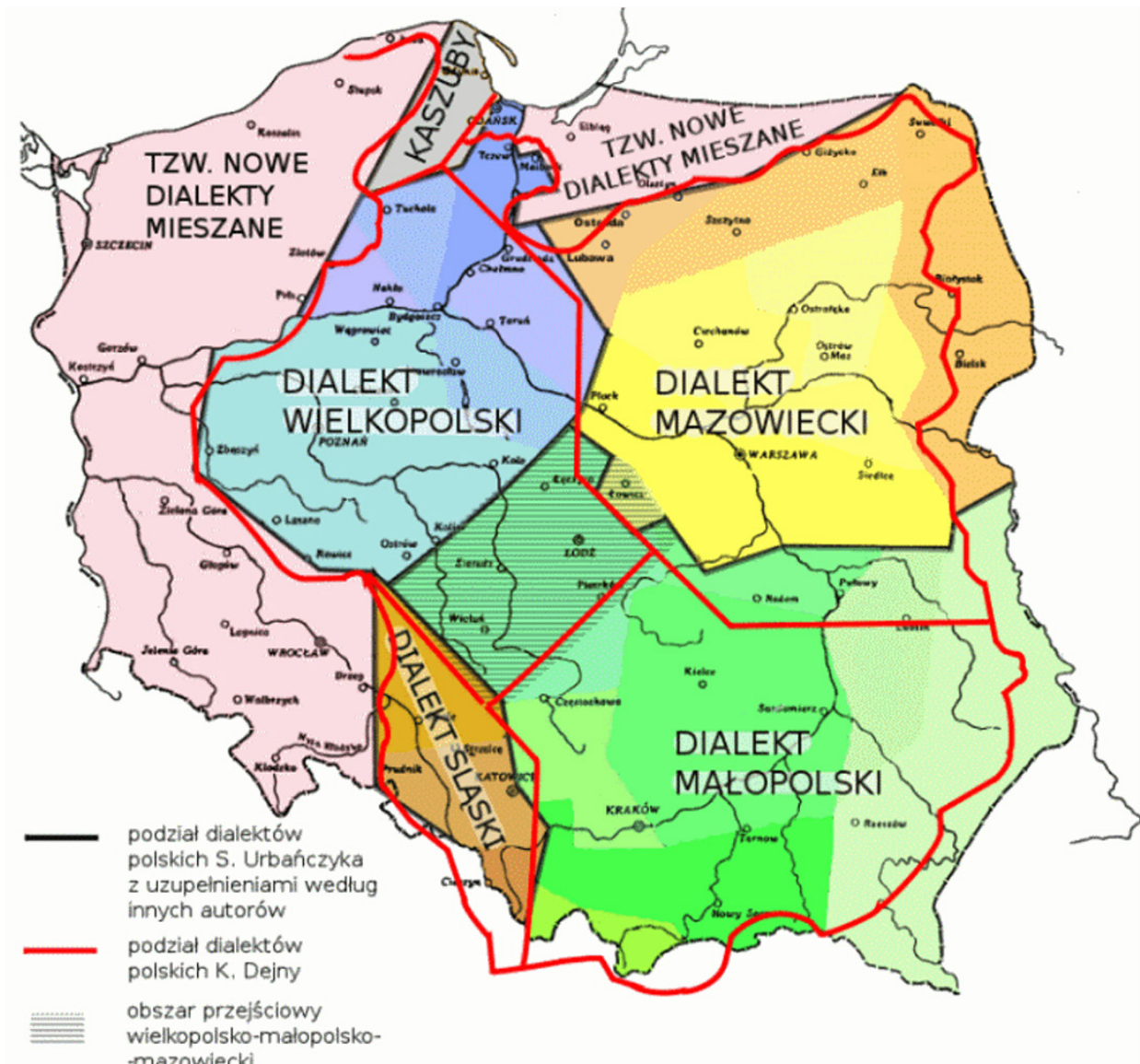
II. Przedstawienie przez nauczyciela celów lekcji.

Po lekcji będziesz:

- znał/-a pojęcia gwary, dialektu, języka, stylizacji gwarowej (dialektyzacji),
- potrafił/-a wskazać cechy odróżniające gwary górnośląską od opolskiej i cieszyńskiej,
- posługiwał/-a się internetowym słownikiem gwary śląskiej,
- wiedział/-a, jak przetłumaczyć tekst gwarowy na język polski oraz na odwrót,
- korzystał/-a z internetowego słownika gwary śląskiej.

B. CZĘŚĆ GŁÓWNA

III. Analiza mapy dialektów.

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow>

IV. Praca w parach z mapą. Zadaniem uczniów jest przygotowanie w parach odpowiedzi na pytania:

- Ile jest dialektów w Polsce?
- Co to jest dialekt?
- Dlaczego w zachodniej części Polski występują nowe dialekty mieszane?
- Czy we Wrocławiu mówi się po śląsku?

V. Omówienie odpowiedzi uczniów:

a) W Polsce wyodrębniono cztery dialekty: mazowiecki, wielkopolski, małopolski i śląski. Nauczyciel wyjaśnia status etnolektu kaszubskiego: od 2005 r. dialekt, którym mówi ludność kaszubska, został uznany za język regionalny.

b) Dialekt jest to odmiana języka mówionego, która obowiązuje na określonym terytorium.

c) Ziemie Zachodnie i dawne Prusy powróciły do Polski dopiero po II wojnie światowej, w 1945 roku. Zamieszkali na nich przesiedleńcy z różnych regionów Polski, co doprowadziło do wymieszania dialektów.

d) Wrocław jest stolicą Dolnego Śląska, ale paradoksalnie pod względem językowym nie występuje w nim dialekt śląski, tylko nowe dialekty mieszane.

VI. Analiza mapy dialektologicznej Śląska.

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski>

1. Praca w parach z mapą. Uczniowie próbują zlokalizować na mapie swoją miejscowość i odpowiadają na pytania:

a) Które miasto jest stolicą północnej części Śląska? Jak inaczej nazywa się ten subregion?

b) Którą część terytorium Śląska zajmuje Górny Śląsk?

c) Które miasto jest stolicą południowej części Śląska?

d) Ile jest gwara w obrębie dialektu śląskiego? Co to jest gwara?

2. Omówienie odpowiedzi uczniów:

a) Stolicą północnej części Śląska jest Opole. Subregion ten nazywany jest Śląskiem Opolskim.

b) Górny Śląsk zajmuje środkową część Śląska.

c) Stolicą południowej części Śląska jest Cieszyn. Ten subregion nazywany jest Śląskiem Cieszyńskim.

d) W obrębie dialektu śląskiego wyróżniamy trzy gwary: opolską, górnośląską i cieszyńską. Gwara jest to wariant danego dialektu występujący na stosunkowo niewielkim terytorium.

3. Nauczyciel zadaje pytanie kluczowe: Czy mówimy dialektem czy gwara? Zapisuje je na tablicy.

4. Porównanie gwar śląskich:

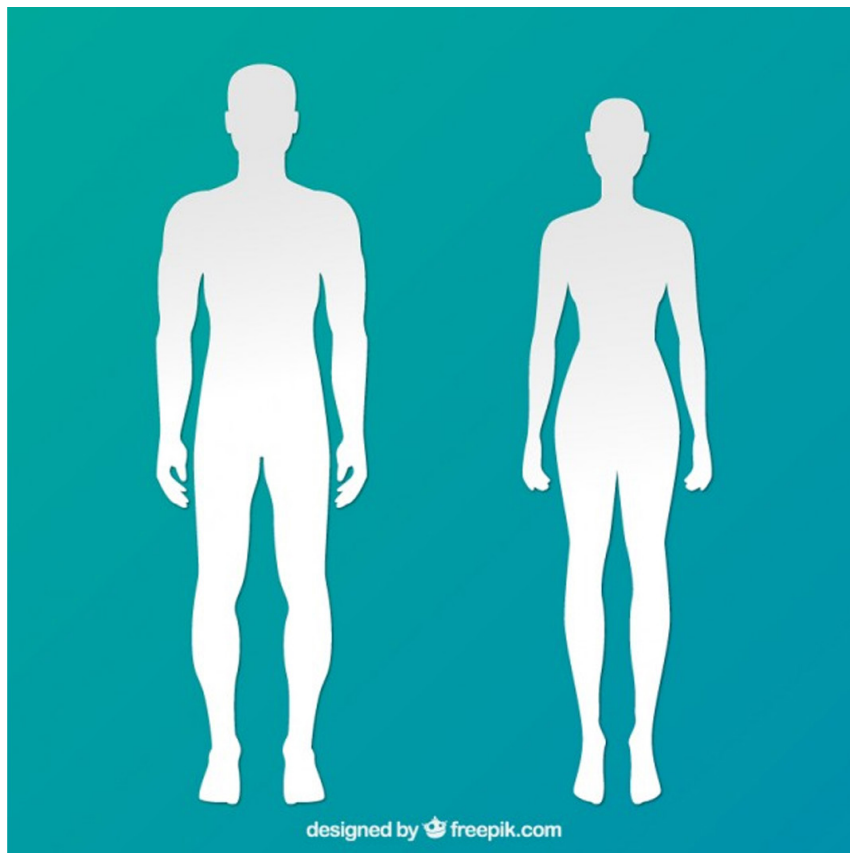
„ja pójdę”

gwara opolska	gwara górnośląska	gwara cieszyńska
jou pójdą	jou pójdą	jou pójdem
mojoł ołma gołdała	mojo oma godoła	mojo starka godała
widzą grzyba	widza grziba	widzem grziba

Uczniowie porównują przykłady i odpowiadają na pytania:

- W której gwarze nie ma samogłosek nosowych? (w górnośląskiej i cieszyńskiej)
- W której gwarze występują germanizmy? (w górnośląskiej i opolskiej)
- W której gwarze o wymawiane bywa jako oł? (w opolskiej - łopolskiej)

5. Opis obrazka. Nauczyciel rysuje lub na rzutniku (tablicy multimedialnej) wyświetla obraz przedstawiający kobietę i mężczyznę. Uczniowie podchodzą do tablicy i przyklejają kartki z nazwami części ciała.

https://image.freepik.com/darmowe-wektory/sylwetki-mezczyzny-i-kobiety_23-2147505840.jpg

gowa	ślypia	gymba	kudły
gorść	glaca	fóns	chyrtoń
pleca	przodek	zadek	jynzyk
muskle	rynka	giyry	kitki
okeć	bas	zymby	lica

6. Czy rozumiesz Ślązaka? Uczniowie słuchają wypowiedzi i odpowiadają na pytania:

- O jakich potrawach śląskich jest mowa? (wodzionka i żur)
- Co najczęściej na Śląsku jada się w sobotę? (żur)
- Z czego składa się jedna z omówionych potraw? (wodzionka – chleb, ząbek czosnku, sól i gorąca woda; żur – gęsty żur, ziemniaki, boczek)

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/sounds/lagiewniki2.mp3>

7. Nauczyciel przypomina pytanie kluczowe. Mówimy dialektem czy gwarą? (gwarą – utożsamiamy się z małą ojczyzną, a nie z dużym regionem).

8. Podsumowanie części dialektologicznej: wywiad z Krzysztofem Respondkiem „Krzysztof Respondek – kto godo po ślasku ten się uśmieje”.

<https://www.youtube.com/watch?v=AY15Dimdo6E>

9. Co to jest stylizacja gwarowa? Wprowadzenie definicji:

Stylizacja gwarowa, czyli dialektyzacja polega na celowym wprowadzaniu elementów gwar ludowych (dialektizmów) do utworu literackiego, np. do dialogów czy narracji.

Przykłady: S. Wyspiański, *Wesele*; W. Reymont, *Chłopi*; S. Mrożek, *Wesele w Atomicach*.

Funkcje dialektyzacji: charakteryzuje bohaterów i środowisko społeczne, wprowadza kontekst kulturowy, służy celom parodystycznym, wprowadza element groteski.

10. Ćwiczenie do pracy w parach: Do podanych utworów dopisz funkcję, jaką pełni w nich dialektyzacja.

1. Stanisław Wyspiański, <i>Wesele</i>	
2. Władysław Reymont, <i>Chłopi</i>	
3. Sławomir Mrożek, <i>Wesele w Atomicach</i>	

A. charakteryzuje bohaterów i środowisko społeczne

B. wprowadza kontekst kulturowy

C. służy celom parodystycznym, wprowadza element groteski

Odpowiedzi: 1 – A, B; 2 – A, B; 3 – C.

11. Analiza tłumaczeń tekstów literackich na gwargę górnośląską.

Bajki Ignacego Krasickiego po śląsku:

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=opis-dialektow&l2=dialekt-slaski&l3=slask-srodkowy&l5=kosztowy-tekst4>

Odtworzenie nagrania tekstu:

<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/images/stories/mp3/T748.mp3>

I. Krasicki, *Szczur i kot*

Przy łontorzu w kościele miyszkoł szczurek mały,

Ach dlo mnie te kadzidła, świycki i chorały,

Tak sie asił, tak chwolił swym powożanie

Aże go kot farorza zezar na śniadanie.

12. Film: Czerwony kapturek po śląsku:

<https://youtu.be/HoynR2YyJFE>

13. Uczniowie (pracując w grupach) podejmują próbę przekładu fragmentu dowolnego tekstu na gwargę.

14. Debata za i przeciw: Czy dokonywanie przekładów utworów literackich na regionalne odmiany języka podwyższa czy obniża wartość artystyczną tych utworów? Temat do dyskusji jest podany wcześniej. Klasa dzieli się na dwie grupy: jedna jest za, druga w opozycji. Nauczyciel przypomina zasady obowiązujące podczas dyskusji, np.:

- wypowiadamy się wyłącznie na temat,
- argumenty *ad personam* są niedozwolone,
- nie przerywamy sobie nawzajem.

Debata nie musi być rozstrzygnięta, ale najbardziej aktywni uczestnicy i najbardziej merytoryczne wypowiedzi powinny zostać docenione przez nauczyciela.

15. Konkurs krasomówczy. Chętni uczniowie mogą zmierzyć się w kilku konkurencjach:

- a) wzorowe odczytanie utworów:

J. Tuwim, *Lokomotywa*

Lokomotywa!

Jest na banhowie ciynszko maszyna

Rubo jak kachlok – niy limuzyna

Stoji i dycho, parsko i zipie,

A hajer jeszcze wongiel w nia sypie.

Potym wagony podopinali

I całym szwongym kajś pojechali...

J. Tuwim, *Pan Hilary*

Loto, tyro Pan Hilary, do dekla mu piero,

bo kaś ten boroczek stary, posioł swoje brele .

Szuko w galotach, kabot obmacuje

przewrócił szczewiki, psinco znejduje.

Bajzel w szranku i w bifyju

a już leci do antryju.

„Kurde” – woło – „kurde bele”

ktoś mi rąbnął moje brele...

- b) Historie z wykorzystaniem kostek Story Cubes. Chętni uczniowie wybierają trzy kostki, rzucają nimi i przedstawiają dowolne opowiadanie, posługując się gwara.
- c) Śląski humor – uczniowie mogą korzystać z dowcipów w dostępnych publikacjach J. Ligonია, Bery i bojki śląskie czy serii Klub Masztalskiego.

C. CZĘŚĆ PODSUMOWUJĄCA

1. Sprawdzenie, czy cele lekcji zostały osiągnięte. Wskazani uczniowie odpowiadają na pytania nauczyciela:

- Co to jest gwara?
- Czym gwara różni się od dialektu?
- Ile mamy dialektów w Polsce?
- Dlaczego dialekt śląski nie jest językiem, a kaszubski jest?
- Jakie gwary występują na Śląsku?
- Co to jest stylizacja gwarowa?
- Jak inaczej nazywamy stylizację gwarową?
- W jakich utworach literackich pojawia się stylizacja gwarowa?

PRACA DOMOWA:

Opisz swój pokój (lub dowolny pokój), posługując się internetowym słownikiem gwary śląskiej: https://pl.wiktionary.org/wiki/Indeks:S%C5%82ownik_j%C4%99zyka_%C5%9B%C4%85skiego

ZAŁĄCZNIKI:

Prezentacja (2 wersje):

<https://view.genial.ly/5fa02f154a95b80d82de994f/presentation-gwara-slaska-dziedzictwem-kulturowym-slazakow>

<https://view.genial.ly/5f9dcd6a8519011e966a49d0/presentation-gwara-slaska-dziedzictwem-kulturowym-slazakow>

Scenariusz (wersja elektroniczna):

<https://drive.google.com/file/d/1x9q5KIP2r1tmhXnUzQ26a1O9iFCz4JcX/view?usp=sharing>